

Latvijas
Lauksaimniecības
universitāte

**Samazinātās 5% PVN likmes piemērošanas atsevišķām
pārtikas produktu grupām ietekme Latvijas
tautsaimniecībā**

Irina Pilvere, Aleksejs Nipers, Ilze Upīte

2019. gada novembris

SATURS

1. Ievads	3
2. Analizēto produktu grupas	3
3. Pašreizējās situācijas novērtējums	4
3.1. Galapatēriņa izdevumi pamatproduktu iegādei	4
3.2. Pašpatēriņa īpatsvars pamatproduktu patēriņā.....	4
3.3. Vēsturiskās pamatproduktu patēriņa izmaiņas	5
3.4. Pašnodrošinājuma līmenis	7
4. Prognozējamā ietekme PVN samazināšanas rezultātā.....	7
4.1. Patēriņa elastības novērtējums.....	7
4.2. PVN nemaksātāju daļas novērtējums	8
4.3. Prognozējamā ietekme PVN samazināšanas rezultātā.....	9
4.3.1. Pārtikas pamatproduktu cenas	9
4.3.2. Pārtikas pamatproduktu patēriņš	10
4.3.3. Pircēju ietaupījums un papildus brīvie finanšu līdzekļi	10
4.3.4. Ietekme uz valsts budžetu.....	10
5. PVN nodokļa regresivitāte un sociālā dimensija	10
6. Secinājumi.....	13

1. Ievads

Šī pētījuma mērķis ir novērtēt pievienotās vērtības nodokļa (PVN) likmes samazinājuma no 21% uz 5% ietekmi atsevišķās pārtikas produktu grupās – maize, svaiga gaļa, svaigas zivis, piena pamatprodukti un olas (turpmāk – pārtikas pamatprodukti).

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

- 1) novērtēt cenu samazinājumu attiecīgo produktu grupā;
- 2) noteikt iespējamo patēriņa palielinājumu;
- 3) prognozēt PVN likmes samazināšanas ietekmi valsts budžetā;

Aprēķinos ir izmantotas atziņas no 2012. gadā veiktā pētījuma “Samazinātās PVN likmes piemērošanas pārtikas produktu grupām ietekme Latvijas tautsaimniecībā”¹. Salīdzinājumā ar 2012. gada pētījumu, šajā darbā ir pielietota vienkāršota metode, kas ļauj rezultātus pietuvināt minētajā pētījumā izstrādātā modeļa rezultātiem. Tomēr šajā darbā lielāka uzmanība ir pievērsta “pelēkās” ekonomikas novērtēšanai.

Šī pētījuma rezultāts – vispusīgi izvērtēta PVN likmes samazināšanas pārtikas pamatproduktiem ietekme, nodrošinot politikas veidotājus ar kvantitatīvu materiālu lēmumu pieņemšanai.

2. Analizēto produktu grupas

Pētījumā ir analizētas 5 pārtikas pamatproduktu grupas – maize, svaiga gaļa, svaigas zivis, piena pamatprodukti un olas.

Maizes grupa ietver visus maizes veidus, ieskaitot kviešu maizi, rudzu maizi, saldiskābmaizi un citus maizes veidus.

Gaļas grupā ir iekļauti visi svaigās gaļas veidi – populārākie no tiem ir cūkgaļa un mājputnu gaļa, kā arī liellopu un teļa gaļa, aitu un kazu, kā arī citu dzīvnieku gaļa (pārsvārā medījumi un briežu gaļa). Tāpat šajā grupā ir iekļauti arī gaļas subprodukti.

Zivju grupā ir iekļautas tikai svaigas un atdzesētas zivis.

Piena pamatproduktu grupā ir iekļauti tādi produkti kā dzeramais piens, biezpiens, mājas siers un sviests – šos produktus lauku saimniecībā var saražot arī bez īpašām piena produktu pārstrādes zināšanām. Diskutabls bija jautājums par raudzētiem piena produktiem – vai tie ir pieskaitāmi piena pamatproduktiem, tomēr šajā pētījumā raudzētie piena produkti netika iekļauti piena pamatproduktu grupā.

Olas ir vēl viena pārtikas pamatproduktu grupa. Absolūti lielākā daļa šajā gadījumā ir vistu olas, tomēr ir iekļautas arī citu mājputnu olas.

---

¹ Avots: www.zm.gov.lv/public/ck/files/ZM/TP%20petijumi/KOPA_PVN_2012.pdf

3. Pašreizējās situācijas novērtējums

3.1. Galapatēriņa izdevumi pamatproduktu iegādei

Aprēķini par analizējamo produktu tirgu un patēriņu ir veikti, izmantojot nepublicētus CSP Mājsaimniecību budžeta datus par mājsaimniecības patēriņa izdevumu sastāvu naudā vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli gadā, to reizinot ar vidējo iedzīvotāju skaitu 2016. gadā (1. tabula). Pētījuma veikšanas brīdī dati par 2016. gadu bija jaunākā pieejamā informācija par mājsaimniecību izdevumiem.

1. tabula. Iedzīvotāju izdevumi un to struktūra atsevišķām pārtikas produktu grupām 2016. gadā²

Produkti	Iedzīvotāju izdevumi 2016. gadā, milj. EUR	Pamatproduktu izdevumu struktūra, %
Maize	105,2	21,6
Svaigā gaļa	204,3	42,0
liellopu un teļa gaļa	13,0	2,7
cūkgaļa	110,0	22,6
aitu un kazu gaļa	1,0	0,2
mājputnu gaļa	65,1	13,4
subprodukti	14,6	3,0
cita gaļa	0,6	0,1
Svaigas un atdzesētas zivis	22,9	4,7
Piena pamatprodukti	117,5	24,1
piens	53,3	10,9
biezpiens un mājas siers	39,0	8,0
sviests	25,1	5,2
Olas	37,0	7,6
KOPĀ	486,8	100,0

Apkopotā informācija norāda, ka 2016. gadā maizes iegādei iedzīvotāji ir iztērējuši aptuveni 105 milj. EUR. Divreiz vairāk, jeb 204 milj. EUR tika iztērēti svaigas gaļas iegādei. Nedaudz vairāk par pusi no šīs summas – 110 milj. EUR bija iztērēti cūkgaļas iegādei, otrā populārākā bija mājputnu gaļa ar 65 milj. EUR, bet ne tik populāra bija liellopu un teļa gaļa. Svaigām zivīm gadā tiek iztērēti 23 milj. EUR. Mājsaimniecību izdevumi piena pamatproduktiem 2016. gadā veidoja 118 milj. EUR un lielāko daļu – 53 milj. EUR – bija izdevumi dzeramajam pienam. Biezpiens un mājas siers kopā izdevumu struktūrā bija 39 milj. EUR, bet sviests - vēl 25 milj. EUR. Olām 2016. gada laikā iedzīvotāji tērēja 37 milj. EUR.

Tomēr ir jāņem vērā, ka papildus pirktajiem produktiem tiek patērēti arī produkti, kas ir iegūti, par tiem nemaksājot. Šajā grupā pārsvarā ietilpst pašpatēriņa vajadzībām iegūtie produkti, kā arī bez atlīdzības nodotie produkti.

3.2. Pašpatēriņa īpatsvars pamatproduktu patēriņā

Daļai no analizētajiem pārtikas pamatproduktiem ir salīdzinoši liels pašaudzētās produkcijas īpatsvars, īpaši aitu un kazu gaļai, arī zivīm un olām (2. tabula).

² Avots: CSP Mājsaimniecību budžeta dati (nepublicētā informācija)

No kopējā analizēto pārtikas produktu apjoma 12% tiek patērēti, par tiem nemaksājot naudu. Analizēto pārtikas pamatproduktu grupā šis īpatsvars atsevišķiem produktiem ir atšķirīgs. Maizei tas ir tikai 0,3%, ļoti zems pašpatēriņa īpatsvars ir arī mājputnu gaļai un sviestam (4%), kā arī krējumam (6%). Atsevišķām produktu grupām pašpatēriņa īpatsvars ir būtiski lielāks par vidējo, piemēram, zivīm tas ir 21%, bet olām 19%. Īpaši liels pašpatēriņa īpatsvars ir aitu un kazu gaļai ar 56% un citai gaļai (medījumiem un briežu gaļai 94%). Pārējiem pārtikas pamatproduktiem bez samaksas iegūtā daļa patēriņā ir līdzīga vidējam rādītājam.

2. tabula. Patēriņš un bez samaksas iegūto preču īpatsvars patēriņā 2016. gadā³

Produkti	Patēriņa apjoms uz vienu mājražotāja locekli gadā	Bez samaksas iegūto preču īpatsvars patēriņā
Maize (kg)	35,8	0,3%
Svaigā gaļa (kg)	-	-
liellopu un teļa gaļa (kg)	1,5	10%
cūkgaļa (kg)	19,1	12%
aitu un kazu gaļa (kg)	0,2	56%
mājputnu gaļa (kg)	12,3	4%
cita gaļa (kg)	1,2	94%
Svaigas un atdzēsētas zivis (kg)	5,1	21%
Piena pamatprodukti	-	-
piens (litri)	46,6	14%
biezpiens un mājas siers (kg)	7,0	12%
Krējums (kg)	11,8	6%
Sviests (kg)	2,4	4%
Olas (gab.)	207	19%

Jāatzīmē, ka šeit analizēto pamatproduktu bez samaksas iegūto preču īpatsvars ir 11% un tas ir mazāks par īpatsvaru augļu un dārzeņu grupās (attiecīgi 19% un 36%).

Tas nozīmē, ka šo preču tirgus ir nedaudz mazāks nekā šo produktu faktiski patērētā vērtība, kas samazina sektora nozīmi valsts budžeta PVN ieņēmumos.

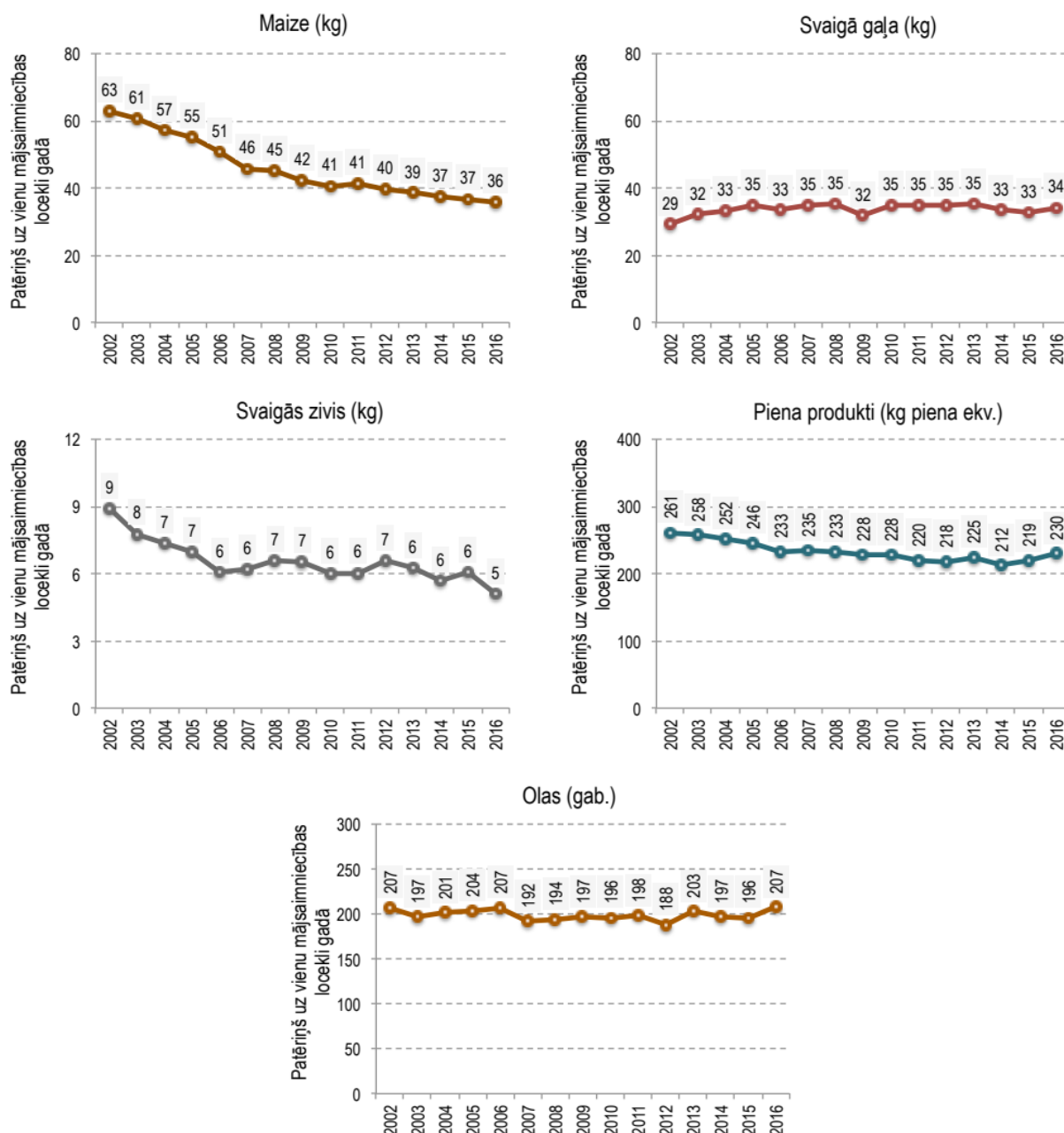
3.3. Vēsturiskās pamatproduktu patēriņa izmaiņas

Tā kā pamatprodukti ir pirmās nepieciešamības preces, parasti to patēriņš ir salīdzinoši stabils. Šāda tendence ir vērojama arī analizēto pārtikas pamatproduktu grupā, ar dažiem izņēmumiem (1. attēls).

Diezgan lielu kritumu pēdējās desmitgadēs ir piedzīvojis maizes patēriņš. Ja 2002. gadā viens cilvēks gadā vidēji patērēja 63 kg maizes, tad 2016. gadā maizes patēriņš ir samazinājies līdz 36 kg gadā. Maize arvien mazāk tiek uzskatīta par pirmās nepieciešamības preci, jo ir lētākas alternatīvas – makaroni, dažāda veida putraini. Tāpēc maizes ražotāji arvien vairāk uzmanības pievērš dažādiem inovatīviem lielākas pievienotās vērtības maizes izstrādājumiem.

Analizētajā 14 gadu periodā ir salīdzinoši strauji samazinājies svaigo zivju patēriņš. Lai gan no 2006. gada līdz 2015. gadam zivju patēriņš ir bijis salīdzinoši stabils, tomēr 2016. gadā ir piedzīvots samazinājums. Jāatzīmē, ka cenu pieaugums zivīm ir bijis straujāks nekā citiem pārtikas produktiem.

³ Avots: CSP npublicētā informācija

1. attēls. Pārtikas produktu patēriņš vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli gadā Latvijā⁴

Gaļas patēriņš uzturā ir salīdzinoši stabils, tomēr šajā sektorā ir notikušas strukturālas pārmaiņas. Liellopu gaļas patēriņš ir samazinājies no vairāk par 4 kg uz cilvēku gadā perioda sākumā līdz 1,5 kg uz cilvēku gadā pēdējos gados. Tajā pašā laikā ir palielinājās mājputnu gaļas patēriņš – ja perioda sākumā tie bija 8 kg uz cilvēku gadā, tad perioda beigās tie ir 12 kg uz cilvēku gadā.

Cūkgaļas patēriņš ir palielinājies no 17 kg uz cilvēku 2002. gadā līdz 22 kg uz cilvēku 2007.-2008. gadā, bet pēc tam notika pakāpenisks samazinājums un 2016.gadā tika patērēti 19 kg uz cilvēku gadā. Neliels pieaugums ir vērojams medījumu gaļai - līdz 1,1-1,2 kg gadā, savukārt aitu un kazu gaļas patēriņš ir saglabājies nemainīgā līmenī – ap 0,2 kg uz cilvēku gadā.

⁴ Avots: CSP Mājsaimniecību budžets [MBG160, MGB161]

Pārrēķinot piena ekvivalentā, piena pamatproduktu patēriņš ir samazinājies no aptuveni 260 litriem uz cilvēku gadā līdz aptuveni 210 litriem. Jāatzīmē, ka 2015. un 2016. gadā ir noticis piena produktu patēriņa palielinājums līdz 230 litriem uz cilvēku gadā. Īpaši straujš pieaugums pēdējos gados bija dzeramā piena un sviesta patēriņam.

Olu patēriņš kopš 2002. gada ir stabils – ap 200 olām uz vienu cilvēku gadā. To nav būtiski ietekmējušas mājsaimniecību ienākumu un cenu izmaiņas.

3.4. Pašnodrošinājuma līmenis

Lielākā daļa no maizes patēriņa ir Latvijā ražotā produkcija, bet nelielu daļu veido maizes sagataves cepšanai uz vietas.

Gaļas izcelsme ir atšķirīga dažādiem gaļas veidiem⁵. Cūkgaļai Latvijā pašnodrošinājuma līmenis 2018. gadā veidoja 57%, liellopu gaļai 194%, putnu gaļai 59%, savukārt aitu gaļai tie bija 102%. Medījumu gaļa pamatā ir vietējās izcelsmes.

Piena sektorā Latvija ir neto eksportētāja, saražotajam apjomam par 39% pārsniedzot iekšzemes patēriņu. Lielāko daļu no Latvijas piena eksporta veido piens kā ražošanas izejviela. Tajā pašā laikā 2018. gadā 44% no piena produktu galapatēriņa (pārrēķinot visus produktus pienā) veidoja imports.

Olu segmentā Latvija arī ir neto eksportētāja, saražotās produkcijas apjomam par 59% pārsniedzot iekšzemes patēriņu. Vienlaikus iekšzemes patēriņā 35% olu tiek importētas.

4. Prognozējamā ietekme PVN samazināšanas rezultātā

4.1. Patēriņa elastības novērtējums

Patēriņa palielinājums ir saistīts ar cenu izmaiņām konkrētām precēm, jo, samazinoties cenām, ir sagaidāms patēriņa palielinājums. Potenciāli patēriņa palielinājumu katrai konkrētai produktu grupai var ietekmēt cenu samazinājuma apmērs un pieprasījuma elastība atkarībā no cenas.

Jo lielāks ir cenu samazinājums, jo lielāka ir pozitīvā ietekme uz pieprasījumu un patēriņu. Tomēr pārtikai kopumā un īpaši pārtikas pamatproduktiem ir salīdzinoši zema pieprasījuma elastības atkarība no cenas. Zema cenas elastība nozīmē, ka vidējai cenai samazinoties par 1%, vidējais patēriņš palielināsies par mazāk nekā 1%, jo pārtikas preces (un īpaši pārtikas pamatprodukti) ir pirmās nepieciešamības preces. Ja pirmās nepieciešamības precēm cena palielinās, tad pārtikas patēriņš netiek proporcionāli samazināts, bet notiek atteikšanās no citiem produktiem. Tas pats attiecas arī uz cenas samazinājumu – samazinoties pārtikas produktu cenām (un īpaši pārtikas pamatproduktu cenām), šo produktu patēriņš nepalielinās proporcionāli.

Šajos aprēķinos izmantotais pieprasījuma elastības koeficients maizei ir -0,733 (3. tabula). Tas nozīmē, ka, piemēram, cenai samazinoties par 1%, pieprasījums palielināsies par 0,733%. Jāatzīmē, ka pieprasījuma elastība atkarībā no ienākumiem maizei ir negatīva – ienākumiem palielinoties, maizes patēriņš samazinās, jo patērētāji atsakās no šī produkta par labu citiem.

Līdzīgi arī citiem pārtikas pamatproduktiem pieprasījuma elastība atkarībā no cenas atrodas intervālā starp -1 un 0, kas nozīmē, ka cenas samazinājuma rezultātā šo produktu patēriņš nepalielinās proporcionāli. Svaigās nepārstrādātās gaļas gadījumā pieprasījuma elastība ir -0,378. Šis rādītājs ir

---

⁵ Turpmāk tekstā informācijas avots datiem par pašnodrošinājuma līmeni ir Lauku atbalsta dienesta npublicētā informācija

noteikts visiem gaļas veidiem kopā un cenas samazinājuma rezultātā atsevišķiem gaļas veidiem pieprasījuma izmaiņas varētu būt lielākas vai mazākas par šo skaitli. Kopumā tā ir zema pieprasījuma elastība atkarībā no cenas un cenas samazinājums nenodrošinās ievērojamu pieprasījuma palielinājumu.

3. tabula. Pieprasījuma elastība atsevišķām pārtikas preču grupām visām māsaimniecībām Latvijā⁶

		Pieprasījuma elastība no cenas
Preču grupa	Maize	-0,733
	Svaiga gaļa	-0,378
	Svaigas zivis	-0,518
	Piena pamatprodukti	-0,687
	Olas	-0,083

Svaigu zivju gadījumā pieprasījuma elastība atkarībā no cenas ir -0,518. Šis ir vidējais rādītājs dažādām zivju sugām un tā vērtība ir relatīvi zema, kaut arī lielāka nekā svaigai gaļai. Līdzīgi kā gaļas gadījumā, arī dažādām zivju sugām pieprasījuma elastība atkarībā no cenas ir atšķirīga. Tomēr šajā pētījumā nepārstrādātās zivis ir analizējamās kā viena grupa.

Piena pamatproduktiem pieprasījuma elastība atkarībā no cenas ir novērtēta -0,687 līmenī. Tas nozīmē, ka analizēto piena pamatproduktu cenas samazināšanas par 1% gadījumā ir sagaidāms pieprasījuma palielinājums par 0,687%. Līdzīgi kā pārējām produktu grupām, arī dažādiem piena pamatproduktiem var būt atšķirīga pieprasījuma elastība.

Olām ir zemākais pieprasījuma elastības koeficients analizējamās produktu grupā. Šai produktu grupai pieprasījums ir ļoti stabils un vidējās cenas izmaiņas to būtiski neietekmē. Tas nenozīmē, ka patērētāji nepievērš uzmanību cenai, tomēr gadījumā, ja visu konkurentu vidējā cena palielinās vai samazinās, kopējais pieprasījums būtiski nemainās. Šis secinājums gan nav attiecināms uz lielām cenu izmaiņām.

4.2. PVN nemaksātāju daļas novērtējums

PVN netiek maksāts no visas par samaksu realizētās produkcijas. Pirmkārt, mazie ražotāji un tirgotāji var neregistrēties par PVN maksātājiem atbilstoši LR "Pievienotās vērtības nodokļa likumam". Otrkārt, daļa ražotāju/tirgotāju izvairās no PVN nomaksas, veidojot "pelēkās" ekonomikas daļu gan preču realizācijas, gan arī darbinieku atalgojuma daļā.

Precīzi aprēķini par ēnu ekonomikas daļu katrai no analizētajām pārtikas pamatproduktu grupām vai arī visām grupām kopā nav pieejami. Veicot nozares ekspertu aptauju, ir secināts, ka par naudu iegādāto preču īpatsvars, no kura netiek maksāts PVN, dažādiem pārtikas pamatproduktiem (gan "pelēkās" ekonomikas daļa, gan mazie tirgotāji, kuriem nav pienākums reģistrēties par PVN maksātājiem) ir atšķirīgs. Turklāt ir grūti paredzēt šī īpatsvara apmēru nākotnē, jo tas ir atkarīgs no valsts kontrolējošo iestāžu darbības efektivitātes.

Šajā izvērtējumā ir pieņemts, ka ar PVN neaplikto preču īpatsvars gadījumā, ja PVN tiek saglabāts 21% līmenī, 2021. gadā maizei būtu 2%, svaigai gaļai un svaigām zivīm 20%, piena pamatproduktiem un olām 5%.

Ja šiem pārtikas pamatproduktiem PVN likme tiks samazināta uz 5%, ar PVN neaplikto produktu īpatsvars maizei būtiski nemainīsies, paliekot 2% līmenī. Svaigai gaļai un svaigām zivīm šis īpatsvars

⁶ Brēķis E., Nipers A. (2013) Latvian Households' demand Elasticity For The Main Food Groups, New Challenges of Economic and Business Development—2013, p.106, http://dSPACE.lu/dSPACE/bitstream/handle/7/31150/New_Challenges_of_Economic_Conference_Proceedings_2013.pdf

varētu būtiski samazināties – līdz 5%, savukārt piena produktiem un olām ar PVN neaplikto produktu īpatsvars varētu samazināties nedaudz – līdz 3%.

Tāpat ir pieņemts, ka to produktu īpatsvars, par kuriem šobrīd netiek maksāts naudā, paliks nemainīgs.

4.3. Prognozējamā ietekme PVN samazināšanas rezultātā

Šajā novērtējumā ir veikti aprēķini par PVN likmes samazināšanas no 21% uz 5% dažādām pārtikas pamatproduktu grupām ietekmi 2021. gadā. Aprēķinos ir izmantota 2012. gadā veikta pētījuma “Samazinātās PVN likmes piemērošanas pārtikas produktu grupām ietekme Latvijas tautsaimniecībā” metodoloģija⁷.

4.3.1. Pārtikas pamatproduktu cenas

Preču cenu kritums PVN likmes samazināšanas rezultātā lielā mērā ir atkarīgs no kopējā ar PVN aplikto preču īpatsvara. Tiem tirgotājiem, kuri šobrīd izvairās no PVN nomaksas, PVN likmes samazināšana neietekmēs produkcijas cenu. Gadījumā, ja šie komersanti samazinātās PVN likmes rezultātā legalizēs savu darbību un sāks maksāt PVN, viņu tirgoto preču cena varētu nedaudz celties.

Savukārt tiem tirgotājiem, kuri jau šobrīd maksā PVN, preču cenai vajadzētu samazināties. Samazinājuma apmērs ir atkarīgs no dažādiem faktoriem, bet īpaši no dominējošo mazumtirdzniecības tīklu rīcības.

Matemātiski rēķinot, mazumtirdzniecības cenas samazinājumam proporcionāli PVN likmes samazinājumam vajadzētu būt -13,2%. Tomēr ir jāuzsver, ka cenu izmaiņas dažādiem produktiem būs atšķirīgas. PVN maksātāju tirgotajai produkcijai cenas varētu samazināties pat līdz 13,2%, bet PVN nemaksātāju precēm cenas vai nu nesamazināsies, vai varētu pat nedaudz palielināties gadījumos, kad tirgotāji pieņems lēmumu iziet no “pelēkās” ekonomikas zonas.

Samazinātās PVN likmes piemērošanas procesā būtu svarīgi iesaistīt dominējošos mazumtirdzniecības tīklus, lai līdzīgi kā EUR ieviešanā un PVN samazināšanā Latvijai raksturīgiem dārzeniem, augļiem un ogām, tie apņemtus nepalielināt uzcenojumu attiecīgajiem produktiem uz PVN likmes samazinājuma rēķina. Tieši no dominējošo mazumtirdzniecības tīklu rīcības būs atkarīgs, cik lielā mērā PVN likmes samazinājums konvertēsies preču cenu kritumā.

Prognozējot potenciālo ietekmi no PVN samazināšanas analizēto produktu grupām, par pamatu ir ņemti detalizētie 2012. gada pētījuma “Samazinātās PVN likmes piemērošanas pārtikas produktu grupām ietekme Latvijas tautsaimniecībā” aprēķini⁸.

Saskaņā ar šiem aprēķiniem, PVN likmei samazinoties no 21% uz 5%, PVN maksātāju grupā ir prognozējams cenas samazinājums gala patērētājiem. Maizei šis samazinājums varētu būt par 10,3%, svaigai gaļai par 10,1%, svaigām zivīm par 10,3%, piena pamatproduktiem par 10,3% un olām par 3,9%.

Tomēr jāatzīmē, ka šie ir teorētiskie pirms septiņiem gadiem veiktie aprēķini. Tajā pašā laikā faktiskais cenas samazinājums PVN 5% likmes piemērošanas rezultātā atsevišķiem dārzeniem un augļiem Latvijā pēc viena gada ir lielāks⁹ nekā tika prognozēts 2012. gada pētījumā.

---

⁷ Auziņš A., Nipers A., Kozlinskis V. (2008) Effect of value Added Tax Rate Changes on Market Equilibrium, Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 6760, 15-23

⁸ Pētījums “Samazinātās PVN likmes piemērošanas pārtikas produktu grupām ietekme Latvijas tautsaimniecībā”, 2012. gads, https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/ZM/TP%20petijumi/KOPA_PVN_2012.pdf

⁹ Nipers A., Upīte I., Pilvere I., Stalgiene A., Viira A-H. (2019) Effect of VAT Rate Reduction for Fruits and Vegetables on Prices in Latvia: Ex-post Analysis, Journal of Agricultural Science XXX, 2019, 25-31

4.3.2. Pārtikas pamatproduktu patēriņš

PVN samazināšanas rezultātā ir sagaidāmas patēriņa izmaiņas, jo cenām samazinoties, patērētāji veiks lielākus pirkumus. Maizes patēriņš varētu palielināties par 7,4%, svaigās gaļas patēriņš pieaugtu par 2,9%, svaigo zivju patēriņš pieaugtu par 4,1%, piena pamatproduktu patēriņš kļūtu lielāks par 6,6%, bet olu patēriņš varētu palikt diezgan stabils – ar pieaugumu 0,3% līmenī.

Tomēr patēriņa palielinājums nebūs proporcionāls visiem uzņēmumiem. Ņemot vērā legāli strādājošo uzņēmumu konkurētspējas pieaugumu, tieši šajos uzņēmumos ir sagaidāms patēriņa palielinājums. Preču cenu starpība samazinātos PVN maksājošajiem komersantiem un “pelēkās” zonas komersantiem un tas veicinātu klientu pārorientēšanos par labu PVN maksātājiem. Abi šie efekti nodrošinās “pelēkās” ekonomikas daļas samazinājumu, pat ja no “pelēkās” zonas uz “balto” nepāries neviens šobrīd strādājošais šī sektora komersants. Papildus tam var prognozēt, ka arī daļa no “pelēkās” zonas komersantiem sāks veikt savu darbību atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem, jo labums no prettiesiskās darbības samazināsies.

4.3.3. Pircēju ietaupījums un papildus brīvie finanšu līdzekļi

Tā kā PVN likmes samazināšanas rezultātā samazināsies cenas, bet patēriņš palielināsies mazāk par cenu samazinājumu, pircēju rīcībā paliks papildus brīvie finanšu līdzekļi. Tas nozīmē, ka pircēji nopirks nedaudz vairāk produktu nekā būtu pirkusi bez PVN likmes samazināšanas, bet iztērēs mazāk nekā būtu iztērējuši bez PVN likmes samazināšanas.

PVN likmes samazināšanas uz 5% gadījumā 2021. gadā pircēju rīcībā paliks pārtikas pamatproduktiem neizlietotie finanšu līdzekļi – par maizes iegādi paliks neiztērēti 3 milj. EUR, par svaigo gaļu ietaupīsies 7,8 milj. EUR, par svaigām zivīm – 0,9 milj. EUR, piena pamatproduktiem netiks iztērēti 5,4 milj. EUR un par olu iegādi – 2,2 milj. EUR. Kopā visiem pārtikas pamatproduktiem tie ir 19,3 milj. EUR 2021. gadā. Lielākais ieguvums būs tām sabiedrības grupām, kuru mājsaimniecību budžetos pārtikas pamatproduktu īpatsvars ir lielāks – tāpat finansiāli mazāk nodrošinātajām sabiedrības grupām.

Šī summa tiks iztērēta, veidojot papildus ieņēmumus valsts budžetā (aprēķinos pieņemts, ka 80% no šīs naudas tiks iztērēti par ar 21% PVN apliktajām precēm).

4.3.4. Ietekme uz valsts budžetu

Piemērojot pētījuma pieņēmumus, prognozējamā negatīvā ietekme valsts budžetā no PVN likmes samazināšanas no 21% uz 5% 2021. gadā. Maizes gadījumā tie būtu 5,5 milj. EUR. Ietekme no PVN likmes samazināšanas svaigai gaļai 2021. gadā būtu 9,1 milj. EUR. Ietekme no PVN likmes samazināšanas svaigām zivīm būtu 1,3 milj. EUR. Ietekme no PVN likmes samazināšanas piena pamatproduktiem būtu 9,1 milj. EUR, savukārt negatīvā ietekme valsts budžetā, samazinot PVN likmi olām, 2021. gadā būtu 1,9 milj. EUR.

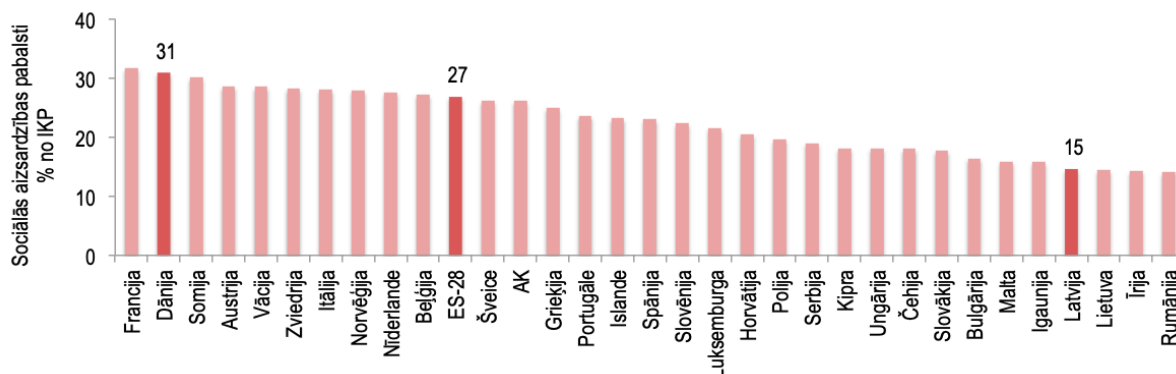
5. PVN nodokļa regresivitāte un sociālā dimensija

Daudzas ekonomiski attīstītas ES valstis piemēro samazinātas PVN likmes pārtikas produktiem. Daudzās valstīs šādas nodokļu politikas mērķis nav palielināt nodokļu ieņēmumus vai veicināt pārtikas produkcijas ražošanu. Bieži šāda situācija ir izveidojusies vēsturiski un ir saistīta ar sociālo politiku, palielinot pirmās nepieciešamības produktu pieejamību.

PVN pēc būtības ir regresīvs nodoklis, jo nabadzīgākās mājsaimniecības PVN veidā samaksā lielāku daļu no saviem ienākumiem nekā turīgās mājsaimniecības. PVN likmes diferencēšana, piemērojot

zemākas likmes pirmās nepieciešamības produktiem un augstākas likmes ne pirmās nepieciešamības produktiem, ir viens no veidiem, kā samazināt PVN regresivitāti.

No attīstītajām ES valstīm samazinātās PVN likmes pārtikas pamatproduktiem netiek piemērotas tikai Dānijā. Dānija ir izvēlējusies citu pieeju, ieviešot ievērojamus sociālās aizsardzības pabalstus (1. attēls).

1. attēls. Sociālās aizsardzības pabalsti % no IKP¹⁰

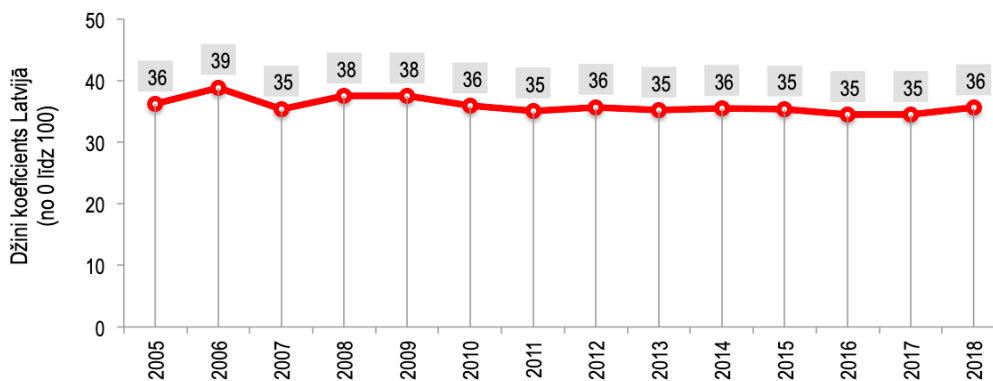
Arī Latvijā vairākas desmitgades tiek diskutēts par PVN samazinātās likmes piemērošanu pārtikas produktiem. Tiek argumentēts, ka PVN likmes samazināšana nav efektīvākais un mērķtiecīgākais veids kā atbalstīt mazāk nodrošinātus iedzīvotājus, jo samazināto PVN likmi maksās arī turīgās mājsaimniecības. Politikā dominē uzskats, ka tāpēc būtu jāiekasē pilna PVN likme par pirmās nepieciešamības precēm un tad iekasētos līdzekļus jāpārdala tikai mazāk nodrošinātajām iedzīvotāju grupām. Tomēr šāds Dānijas tika sociālā atbalsta modelis Latvija nedarbojas.

Latvija ietilpst to valstu grupā, kurā pie salīdzinoši zemiem vidējiem ienākumiem pastāv augsta ienākumu nevienlīdzība (ienākumu izlīdzināšana starp dažādiem sabiedrības slāņiem nenotiek pietiekami aktīvi) un ir zemi izdevumi sociālās aizsardzības pabalstiem (1. attēls).

Kopš 2005. gada sociālo nevienlīdzību raksturojošā Džini koeficienta vērtība Latvijā praktiski nav mainījies (jo koeficients ir augstāks, jo izteiktāka ir sociālā nevienlīdzība) – skalā no 0 līdz 100 paliekot ap 35 punktiem (2. attēls). Tas ir trešais augstākais rādītājs Eiropas Savienībā un Eiropas ekonomiskās zonas valstu starpā, aiz Bulgārijas un Lietuvas (3. attēls).

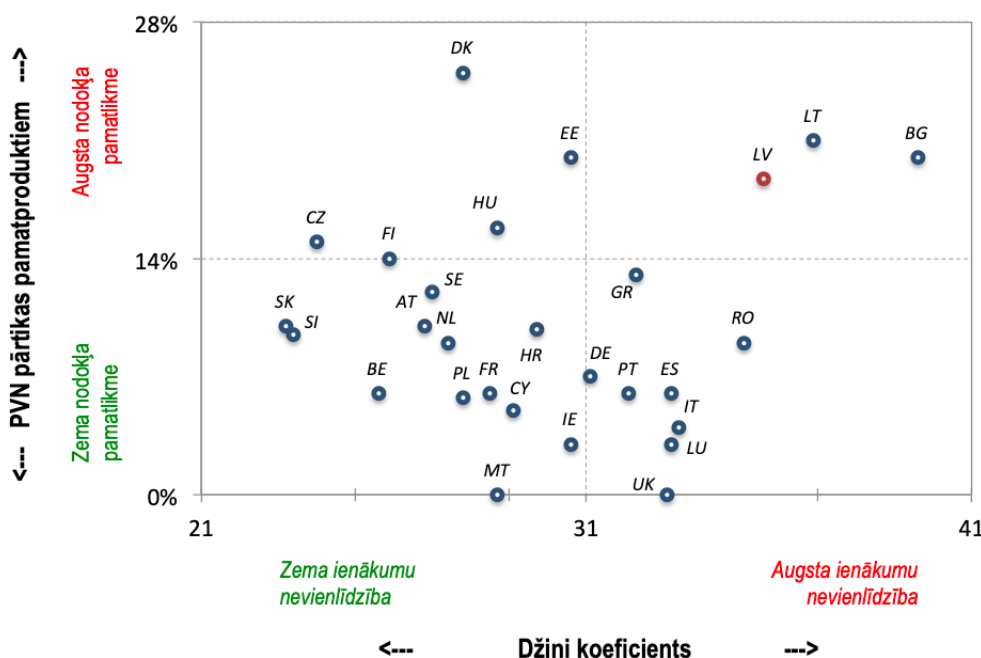
Kaut arī no 2018. gada ir veiktas izmaiņas nodokļu politikā, samazinot darbaspēka nodokļu slogu iedzīvotājiem ar mazākiem ienākumiem un palielinot to personām ar augstākiem ienākumiem, rezultāti šobrīd nav redzami, iespējams būs nākamo gadu laikā. Šādu izmaiņu ieviešana var samazināt sociālo nevienlīdzību, bet ir paredzams, ka ietekme nebūs liela.

¹⁰ Avots: Eurostat [spr_exp_sum]

2. attēls. Džini koeficienta dinamika Latvijā¹¹

Tajā pašā laikā Latvija arī nenodrošina vērā ņemamu atbalstu ar samazinātu patēriņa nodokļu likmju starpniecību, kas ir īpaši aktuāli attiecībā uz pārtikas pamatproduktiem. PVN likme pārtikas produktiem Latvijā ir viena no augstākajām ES, esot vienā grupā ar Lietuvu, Igauniju un Bulgāriju (3. attēls).

3. attēls. Ienākumu nevienlīdzība un PVN likmes pārtikas pamatproduktiem ES valstīs 2018. gadā¹²

Pirms vairākiem gadiem šajā grupā ietilpa arī Rumānija, bet šobrīd šajā valstī PVN likme pārtikas pamatproduktiem ir būtiski samazināta. Arī Dānijā ir augsta PVN likme pārtikas pamatproduktiem, tomēr, kā jau tika atzīmēts, šajā valstī ir nesalīdzināmi labāka sociālā atbalsta sistēma.

¹¹ Avots: Eurostat [ilc_di12]

¹² Avots: Eurostat [ilc_di12], EK materiāls "VAT rates applied in the Member States of the European Union" un informācija ES dalībvalstu oficiālajās mājaslapās (aprēķināts kā vidējais dažādiem pārtikas pamatproduktiem), https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf

6. Secinājumi

PVN pēc savas būtības ir regresīvs, jo, piemērojot vienādu procenta likmi dažādām precēm un pakalpojumiem, nabadzīgākās mājsaimniecības PVN veidā samaksā lielāku daļu no saviem ienākumiem nekā turīgās mājsaimniecības.

Viens no veidiem, kā samazināt PVN regresivitāti, ir piemērot samazinātas likmes pirmās nepieciešamības produktiem, kas tiek darīts gandrīz visās attīstītākajās ES valstīs.

Dažas valstis nepiemēro samazinātas PVN likmes pārtikas pamatproduktiem. To skaitā ir Dānija, kura sociālai aizsardzībai tērē daudz lielākus līdzekļus nekā Latvija un šo valstu sociālie modeļi nav salīdzināmi. Tāpat samazinātas PVN likmes pārtikas pamatproduktiem nepiemēro arī Igaunija, Lietuva un Bulgārija. Pirms vairākiem gadiem šajā grupā ietilpa arī Rumānija, tomēr pēdējos gados šajā valstī ir būtiski samazināta PVN likme pārtikas pamatproduktiem. Latvijā samazinātā PVN likme tiek piemērota ļoti nelielai pārtikas pamatproduktu grupai – Latvijas klimatiskiem apstākļiem raksturīgiem dārzeņiem, augļiem un ogām.

Iestājoties pret PVN likmes samazināšanu, pārsvarā tiek izmantoti divi argumenti. Pirmkārt, samazinoties PVN likmēm, cenas veikalos nesamazināsies. Pētījuma rezultāti par PVN samazināšanu atsevišķiem dārzeņiem, augļiem un ogām Latvijā ļauj secināt, ka gadu pēc PVN likmes samazināšanas ir noticis cenu samazinājums, kas ir ļoti tuvs proporcionālam PVN samazinājumam.

Otrkārt, iestājoties pret PVN samazināšanu, tiek argumentēts, ka efektīvāk un mērķtiecīgāk būtu saglabāt PVN standarta likmi pārtikas pamatproduktiem un atbalstīt mazāk nodrošinātās sabiedrības grupas, jo samazināto PVN likmi pārtikas pamatproduktiem maksās arī turīgās mājsaimniecības. Lai gan arguments ir loģisks, faktiski Latvijā ilgstoši ir viens no zemākajiem sociālā atbalsta līmeņiem un viens no augstākajiem sociālās nevienlīdzības līmeņiem ES.

PVN likmes samazināšanas no 21% līdz 5% pārtikas pamatproduktiem ietekme 2021. gadā būtu:

- Maizei ir sagaidāms cenas samazinājums PVN maksātāju grupā par 10,3%. Rezultātā sagaidāms maizes patēriņa palielinājumu par 7,4% un vēl 3 milj. EUR paliks mājsaimniecību rīcībā citiem izdevumiem. Valsts budžetā ieņēmumu samazinājums veidos 5,5 milj. EUR.
- Svaigai gaļai ir sagaidāms cenas samazinājums PVN maksātāju grupā par 10,1%. Rezultātā sagaidāms gaļas patēriņa palielinājums par 2,9% un vēl 7,8 milj. EUR paliks mājsaimniecību rīcībā citiem izdevumiem. Valsts budžetā ieņēmumu samazinājums veidos 9,1 milj. EUR.
- Svaigām zivīm cenas samazinājums PVN maksātāju grupā ir prognozējams 10,3% līmenī. Rezultātā sagaidāms zivju patēriņa palielinājums par 4,1% un vēl 0,9 milj. EUR paliks mājsaimniecību rīcībā citiem izdevumiem. Valsts budžetā ieņēmumu samazinājums veidos 1,3 milj. EUR. Tomēr atlasot Latvijai raksturīgās zivju sugas, samazinājums būs mazāks.
- Piena pamatproduktiem (dzeramais piens, biezpiens, mājas siers un sviests) prognozējams vidējais cenas samazinājums PVN maksātāju grupā ir par 10,3%. Rezultātā sagaidāms piena pamatproduktu patēriņa palielinājums par 6,6% un vēl 5,4 milj. EUR paliks mājsaimniecību rīcībā citiem izdevumiem. Valsts budžetā ieņēmumu samazinājums veidos 9,1 milj. EUR.
- Olu gadījumā nav prognozējama būtiska ietekme uz patēriņa apjomu. Līdz ar to lielā mērā notiks finanšu līdzekļu pārdale no valsts uz mājsaimniecību budžetiem.

Samazinot PVN likmi visiem pārtikas pamatproduktiem, kopējais šo produktu patēriņš palielināsies par 4,7%. Vienlaikus mājsaimniecību budžetos veidosies finansiālais ietaupījums, ko būs iespējams iztērēt citiem produktiem vai veidot uzkrājumus 19,3 milj. EUR apmērā. Valsts budžetā prognozējams

ieņēmumu samazinājums varētu būt 26,8 milj. EUR, kas ir orientējoši 0,26% no 2021. gada valsts budžeta ieņēmumiem.

Ņemot vērā apkopoto informāciju un veiktos aprēķinus, ieteicams izvērtēt iespēju veicināt PVN likmes diferencēšanu, samazinot PVN likmes visiem pārtikas pamatproduktiem un pārceļot nodokļu slogu uz ne pirmās nepieciešamības precēm vai sociāli labāk nodrošinātām sabiedrības grupām. Tas ļautu samazināt nodokļu sistēmas regresivitāti.

Ja tomēr būtu nepieciešams prioritizēt produktu grupas, analizēto pārtikas pamatproduktu grupā prioritāte PVN samazināšanai būtu:

- svaigai gaļai, kur ir relatīvi liels “pelēkās” ekonomikas īpatsvars;
- svaigām zivīm, kur ir relatīvi liels “pelēkās” ekonomikas īpatsvars, bet atlasot zivju sugu līmenī Latvijai raksturīgas;
- piena pamatprodukti, kur “pelēkās” ekonomikas īpatsvars nav liels, bet ir daudz mazo ražotāju, kuru darbību var pozitīvi ietekmēt patēriņa līmeņa palielinājums;
- maizei, bet nosakot kritērijus attiecībā uz maizes uzturvērtību, tajā skaita attiecībā uz olbaltumvielām un cukuru sastāvā.